

DEMOKRACIA A TRAGÉDIA**(Skeptické kritické úvahy v pochybných krízových časoch) – I. časť**

JOZEF PAUER, Filozofický ústav SAV, Bratislava

Ak hovorím o tragédii, tak nie preto, aby som ju dával za vzor praktického konania, aby slúžila ako „návod na použitie“ života, veď ide o umelecké dielo. Hoci tragédia vo svojom účinku ovplyvňuje konanie ľudí, takéto „mravoučné“ pôsobenie nie je jej účelom či podstatným určením. A nevidím v nej ani dajaký ideál usporiadania sveta. Skôr mi je tragédia ako umelecké dielo príkladom konfrontácie so skutočnosťou, ba ona sama sa mi stáva skutočnosťou v stave zrodu. A je i hľadaním významu a jeho zasadením do kontextu našej existenciálnej situácie. Dramatické umenie tragédie, tak shakespearovskej a schillerovskej, ako aj dávno pred nimi umenie starogréckej drámy a takisto drsné scény niektorých biblických príbehov a ešte dávnejšie pred nimi duchovné texty prastarých kultúr Egypta, Mezopotámie alebo indických Véd, mali predovšetkým vyvolávať v obecnstve katarziu, stav vnútornej očisty, obnovovať srdce ako sídlo vznešenosti, ako miesto, kde v nás je prítomné transcendentno, otvárať divákovi cestu k uzretiu božskej povahy vecí a k zamysleniu nad sebou pri pohľade na sprítomnenú pravú tvár človeka, a tak ho motivovať k poctivej, obetavej ľudskej práci na tvorbe sveta pravého života so svetlom ducha, mysle a citu, na stavbe ľudského domova.

No súčasné *obec(?)*enstvo sa už len veľmi zriedka stáva účastníkom zrodu pravdy v diele, divákovi, na ktorého upiera táto odkrytá pravda svoj pohľad a povznáša ho do sféry svetla, večného ohňa slova, úplnosti pravdy, krásy, dobra. Toto publikum už pozostáva najmä z „rodu“ televíznych divákov, ktorých „sleduje Veľký brat“. Ako také nemá možnosť a onedlho stratí aj posledné zvyšky schopnosti odkrývať znaky tragickej situácie tak v dohodnutom svete umenia drámy a ostatných umení, ako aj v krízach reálneho sveta, stratí schopnosť hľadať ich riešenia, nedokáže už viac túžiť po pravde, kráse, dobre a stratí aj vnímavosť, ktorá povznáša k tragickému súcitu a ku vznešenosti vedomia hlbokkej pravdy o slobodnom konaní človeka pamätajúceho na „zákon“ vpísaný v srdci milosti.

Knihy, umelecké diela, a v našej dobe „osamelých davov“ najmä médiá masovej komunikácie majú mimoriadny vplyv na jednotlivcov i na masy. Ak sa v nich prezentuje nízkosť a zvrátenosť, banalizácia zla, trivializácia pravdy, krásy, dobra, tak pôsobia zhubne. Človek vystavený trvalému vplyvu takýchto „diel“ stráca postupne schopnosť diferencovať hranice rôznych vrstiev skutočnosti, hranice potenciality, aktuality, virtuality, nedokáže rozlišovať skutočné od neskutočného, mravné od nemravného, choré od zdravého, pravdivé od nepravdivého, krásne od ošklivého... Tieto pojmy úplne relativizuje, zamieňa si dobro so zlom, chorobu so zdravím a zločinom. A napokon toleruje, akceptuje, či dokonca podporuje zločinné konanie alebo sa sám stáva jeho aktérom.

Problém je aj v tom, že už niekoľko desaťročí sa spochybňuje a v konečnom dôsledku rozkladá systém klasického vzdelávania, stráca sa pozitívny referenčný rámec. (Podobne rozkladne sa pôsobí na rodinu, čím sa rozbíja fundament sociálnej súdržnosti a akceleruje proces atomizácie spoločnosti.) Ak nám chýba takýto referenčný bod, ak

nedisponujeme fundamentom pozitívnej idey človeka a ľudstva, ak nemáme predstavu o tom, ako má človek a ľudstvo vyzerat', o tom, čo je, a čo nie je ľudské, tak zostávame bez kritérií hodnotenia a na ich miesto sa dostávajú náhradky, ako napríklad: „To je zaujímavá myšlienka“, „Všetko je relatívne“, „Každý má svoju pravdu“, „Nezáleží na pravde, ale na správnosti, korektnosti“... A tak dobové súradnice módnosti či modernosti často celkom nepozorovane otvárajú cestu k manipulácii hodnôt. To pôsobí degeneratívne a zahmlieva zrak. Zmätený človek už nerozpoznáva, čo sa vlastne deje s ním i okolo neho. Už viac nedokáže zakúsiť bytostný vzťah odkrývania a rozpoznania pravej, úplnej povahy vecí.

Manipulatívne zaobchádzanie s hodnotami vedie k ich zvráteniu. Pozitívny duchovný potenciál sa prevracia na negatívnu démonickú silu. A práve „demokracia“ sa môže stať, a neraz sa stala, úrodnou pôdou pre takéto sily. Aj v našej prítomnosti možno vidieť, aké neobmedzené (a neorané) pole im dáva k dispozícii vo „verejnej diskusii“. Samozrejme, nezačalo to až a iba súčasnou krízou západnej civilizácie, ktorá má svoje počiatky ešte v studenej vojne, teda v rekolonizačných zápasoch povojnových veľmocí. V dejinách Európy sa ukázala dlhodobá perióda krízy ľudstva už okolo 7. stor. pred n. l. A prejavilo sa to aj medzi sofistami v Aténach antického Grécka v 5. stor. pred n. l. Dnes vidíme, čo sa deje s „najvyspelejšou“ demokraciou sveta v ostatných necelých päťdesiatich rokoch, už od série politických vrážd v šesťdesiatych rokoch 20. storočia (John F. Kennedy, Robert Kennedy, Martin Luther King), cez vojnu vo Vietname až po najnovšie zlyhanie štátnického umenia jej vodcov: vojna v Iraku, ešte stále nezabudnuté plány s napadnutím Iránu, celý rad provokácií, nedávno napríklad gruzínsko-osetsko-ruský konflikt. A k tomu prilievajú svoju kvapku jedu vizionári diabolskej utópie, autori scenárov typu Huntingtonovej *Zrážky civilizácií*, ktorí zvolávajú do konfliktu kresťanov proti muslimom, proti židom, proti hindom, proti konfucianom... Predstavujú ich ako nezmieriteľných protivníkov a zapierajú im i celému svetu ich spoločného menovateľa. Ved' kresťanstvo, judaizmus a islam majú spoločné korene, vyznávajú toho istého Boha a aj ich učenia majú v podstatných otázkach veľa spoločných odpovedí, aj keď sa v jednotlivostiach vyznačujú množstvom diferencií.

Samozrejme, najväznejšie problémy, alebo skôr najťažšie otázky, vyrastajú z odlišného chápania samého Boha. Tu nastupuje povinnosť trpezlivého, premýšľavého hľadania porozumenia, založeného na vízii kozmu, a nie chaosu, na vízii *univerza*, a nie *multiverza*, ako aj na zásadách koordinácie, vzájomnosti a kooperácie, na princípoch reciprocity a vzájomnej závislosti v zmysle zodpovednosti. Napokon, tak osobná sebareflexia, ako aj systematická reflexia skúsenosti praktického i teoretického života, vedeckého, umeleckého, žitého sveta nás privádza k obrazu skutočnosti ako symbiózy jedného a mnohého, jednoty a rozmanitosti. Jednota nie je čosi zvonka nanútené mnohosti a rozmanitosti reality. Pestrosť a rozmanitosť žitého sveta pramenia a vo „všeobjímajúcom“, „obklopujúcom“ (Jaspersovo *das Umgreifende*), vo všeobsiahlej skutočnosti, sú v nej situované a v nej zhromaždené a udržiavané. Táto mnohosť a rozmanitosť reality je zakorenená v organickej jednote, z nej vyrastá a v nej sa istým (nejakým) spôsobom usporiadania uspošobuje. Preto hovoríme a môžeme hovoriť o kozme, a nie o chaose.

Ale guruovia demokracie pod taktovkou nadnárodnej finančnej oligarchie hypertrofujú partikulárne aspekty odlišnosti do neprekonateľných rozmerov a o spoločnom uni-

verze mlčia. Zapierajú a odopierajú nám – náboženstvám, kultúram, národom, spoločenským skupinám i jednotlivcom – v našej rozmanitosti jednotu, ktorú vytvárame celkom prirodzene v mnohorakých vzťahoch komunikácie. Aj keď sa nemáme práve v láske, môžeme byť medzi sebou zajedno. A tak v neskončenej sérii samovražedných atentátov od New Yorku cez Madrid, Londýn či Moskvu a Beslan alebo Irak, Irán, Afganistan, Palestínu, Izrael až po Egypt sa šíri stratégia napätia.

No kto stavia iba na demokracii, ten stavia v bahnistom teréne. Pohnútky a úmysly demokracií – ktoré toľko ľudí považuje za skutočnosť – nie sú vskutku tým, čím sa zdajú byť. Sú len čírymi zámienkami na dosiahnutie jediného cieľa, a tým je globálne víťazstvo internacionály financií (je celkom jedno, či ju nazveme komunistickou alebo kapitalistickou). Napokon, nič iné by nedokázalo nanútiť Európe a vlastne celému (tomu globalizovanému) svetu a jeho národom také zjavné rozpory, v akých sa ocitá už celé storočie: 1914 – rozpory prvej svetovej vojny, 7. november (24. 10. 1917) – VOSR; 24. 10. 1929 – krach burzy na Wall Street a svetová hospodárska kríza; rozpory rozpútania, priebehu i konca („nekonca“) druhej svetovej vojny; rozpory udalostí päťdesiatych rokov dvadsiateho storočia a studenej vojny; r. 1968; r.1989; perfídny 11. september 2001... Čo má toľko moci, že dokáže tak dlho hnať národy sveta do sebazáhuby? Iba jedna sila: zlato, peniaze, papierová krv – jediná moc denaturovaného, desocializovaného, dehumanizovaného sveta. Každé zbedačenie spoločnosti znamená rozkvet korupcie a príživníctva. A financie sú najväčším parazitom.

Financie zasadzujú svoje rany nezamestnanosťou, krízami, ekonomickým zotročným, likvidáciou poľnohospodárstva a priemyslu a v konečnom dôsledku tak ohrozujú sám život celkom konkrétnych ľudí. Ničivo zasahujú nielen do demografickej situácie spoločnosti, ale rozkladajú ľudský charakter jej fungovania vo všetkých jej dimenziách. Človek takto zbavený svojho ľudského údeltu cesty za bytostným naplnením je krok za krokom redukovaný na kreatúru bez tváre, na čoraz determinovanejšiu a závislejšiu súčasť sveta ovládaného hmotou, kde sa cieľom jeho púte nestáva vznešené naplnenie existencie, ale iba vyprázdnené formy spustnutého blahobytu odľudšteného tvora, odspoľčenšteného človeka a sveta.

A tak ten, kto buduje iba na ideológii voľného trhu a na papierovej krvi peňazí, stavia v rozbahnenom svahu, po ktorom sa dá ľahko sklznúť do novej tyranie, do hlbokkej, vleklej krízy sprevádzanej utrpením morových rán, hrôzami vojen, v ktorých sa ľudia menia na beštie a od bitúnku k bitúnku blúdžia s vyhasnutými očami prízračnými krajinami zahalenými v mračnách čiernej smrti. A nenavrávajme si, že tá dnešná kríza je iná, že nás sa takéto vízie netýkajú. Nie, nie, veď finančný a s ním hospodársky a celý spoločenský systém najvyspelejšieho Západu sa láme, to svetové kasíno je v plameňoch! Ak najmocnejší tohto sveta neodložia konfrontačnú taktiku a nepristúpia k dialógu, ktorý povedie ku konvergencii síl zameraných na riešenie krízy, tak ulice sveta zmiznú v rozbúrených riečkach krvi a v čiernom hnise pandémieí.

Sokrates bol svedkom (a napokon obeťou) rozkvetu aj krízy demokracie za Perikla a jej zvrátenia v dobe peloponézskej vojny. Labilnosť demokracie opísal Sokratov žiak Platón v dialógu *Štát*, v ktorom hľadal dobrú a spravodlivú ústavu pre dokonalú obec, do ktorej nevniknú dve zlá, bohatstvo a chudoba. Platón považuje za hlavný znak demokracie takú podobu slobody, ktorá neznáša ani vládu ľudí, ani vládu zákonov a vzniká (ako

tretia v rade štyroch zlých ústav vznikajúcich postupným zhoršovaním dokonalej ústavy) ako dôsledok nenásytnej túžby po bohatstve. Pri analýze demokratickej ústavy Platón rozoberá aj rozdiel medzi nevyhnutnými potrebami a túžbami a tými, ktoré nevyhnutné nie sú, a poukazuje na to, že demokratický život je len zdanlivo príjemný, šťastný a slobodný. A ten istý Platón – ako neskôr v istom zmysle aj apoštol Ján a apoštol Pavol – odlišoval túžby (*eros*) od náklonností či vzťahov priateľstva (*filia*) a tie od takého spôsobu vzťahovania sa k svetu a k človeku, v ktorom sa prejavuje záujem a starosť oň a o ľudí, a to s vnútornou kvalitou láskavosti a nezištnosti (*agapé*). Táto podoba lásky mu bola pravdivou podobou politiky nielen v umení správy štátu, ale aj v náboženstve a vo vede a v umení. (Apoštol Pavol nám o tejto podobe lásky zanechal krásny *Hymnus* v Prvom liste Korintským.) Samozrejme, od čias Platóna a apoštolov svet poznal, prežil a pretrpel desiatky podôb demokracie i jej zlyhaní. A tá dnešná je tiež úplne iná. Ale aj tyrania.

Klasickým vzorom zlyhania štátnej politiky na Západe je kolaps Periklových Atén a ich následné zruinovanie v peloponézskej vojne (431 – 404 pr. n. l.). Na počiatku tohto zdĺhavého zhubného procesu stojí zápas medzi aténskou demokraciou a spartskou oligarchiou o hegemoniu v Grécku. Atmosféra kreatívneho optimizmu antických Atén sa rozpuštila v zdĺhavom panstve egoistickej, klamnej, úskočnej sofistiky, ktorá ovládla život obce, a tak ju odsúdila na strašný údel. Už za Perikla, politika mimoriadnych štátnických schopností, sa aténska demokracia sústreďovala len na ochranu svojich sebecky úzkych záujmov. Keď Perikles po dvoch rokoch vojny zomrel, Atény sa zmocnil Kleón, vojnychtivý radikál, úskočný rečník, sofistický demagóg, ktorý zatlačil do úradia mierumilovného Nikia. Po Kleontovej smrti (a takisto po smrti Brasida, vojnového štváča na strane Sparty) sa po desiatich rokoch vojny otvorila cesta k mierovej dohode („Nikiov mier“). Vzhľadom na kompromisnosť tejto dohody pretrvávalo medzi Aténami a Spartou napätie, ktoré živil a napokon využil na obnovenie vojny vodca radikálnej demokratickej strany v Aténach, najprv Sokratov žiak, potom sofistami ovplyvnený, schopný, ale neskrotne ctižiadostivý a bezcharakterný politik Alkibiades. Keď neskôr politickí nepriatelia z vlastných demokratických radov zbavili Alkibiada velenia, ten prešiel na stranu Sparty, ktorej aktívne pomáhal proti Aténam. Napriek tejto podlosti sa do Atén vrátil, keď demokracia utrpela porážku v prechodnom oligarchickom prevrate. Pod ochranou aténskych oligarchov rozpútal nové intrigy a dosiahol tak pre Atény dočasné vojenské úspechy. No napokon Lysandros, rovnako podlý politik a veliteľ spartského loďstva, priviedol Spartu k rozhodnému víťazstvu. Rok nato sa Atény, obkľúčené nepriateľom, vzdali. Skompromitovanú demokraciu vystriedali potom v gréckych mestách Lysandrom bezohľadne dosadzované oligarchické vlády. V Aténach vládlo podľa jeho príkazov „tridsať tyranov“, ktorých krutovláda zlikvidovala všetkých protivníkov. Aj – dnes by sme možno povedali pragmatický – demokrat Alkibiades bol zavraždený na úteku.

Je zrejmé, že cieľom tohto strohého a neúplného prehľadu nechcelo a nemohlo byť vylíčené peloponézskej vojny a osudu antického Grécka v nej. Chcel iba naznačiť „vrtkavý“ osud demokracie, jej „klzkosť“ a ľahkú ovládnuteľnosť a ovládateľnosť oligarchiou či tyranou. Tak Atény, ako aj nakoniec víťazná Sparta v rozhodujúcich okamihoch dejinnej voľby zlyhali, čo viedlo po ich ťaživom vzájomnom vyčerpaní k tragickej strate slobody celého Grécka, ktoré napokon upadlo do područia Macedóncov. Na takéto či podobné poučenia z histórie netreba zabúdať, najmä keď vidíme, ako sa vpád USA do

Iraku zmenil na vleklú, sebazničujúcu vojnu, ktorá neničí iba USA, ale vedie do ťaživej krízy celý svet. A tu nemožno nespomenúť inú dlhú vojnu, skazonosnú vojnu vo Vietname, do ktorej sa táto veľmoc celkom zbytočne zaplietla, keď rezignovala na diplomatické rokovania s Ho Či Minom. Diplomatické rokovania s predstaviteľmi štátov so zásadnými kultúrnymi diferenciami a prípadne nepriateľskými ideológiami sú mimoriadne náročné. Ale poslaním diplomacie je zaoberať sa práve náročnými medzinárodnými situáciami, riešiť ťažké, komplikované konflikty.

Vojnou vo Vietname a od deväťdesiatych rokov 20. storočia prebiehajúcou vojnou v juhozápadnej Ázii sa USA (a všetci ich „spojenci“ v týchto vojnách, ako aj tí, ktorí sa za Spojené štáty „skrývajú“; hádam vhodnejšie by bolo hovoriť o oligarchii či synarchii nadnárodných korporácií) dopustili niečoho, čo sa podobá na to, čo urobila Perzská ríša Aténam (malá, nie celkom neoprávnená provokácia: Predstavme si namiesto Perzskej ríše ríšu Británie a namiesto Atén dnes najväčších reprezentantov západnej civilizácie, dedičov európskej antiky, USA a EÚ), keď ich, hoci porazená na mori a napokon i na súši, dobyla jedom korupcie a demagógiou sofistiky (aj pomocou zneužitia delfského kultu), ktoré rozvrátili morálku Atén. Takto zmanipulované, demoralizované Atény sa nechali zavliecť do páchania vražedných vojnových zločinov proti svojim susedom a spojencom. Počas peloponézskej vojny spustošili neutrálny Mėlos, ktorý bol ich spojencom v grécko-perzských vojnách. A takýmito metódami (a v tom je asi tiež jeden aspekt jej unikátnosti) bola západná, európska civilizácia deštruovaná zvnútra už od počiatku svojho vzostupu, ktorý sa vykresával na kresadle gréckych mestských štátov a severného pobrežia Afriky (Kyrėné) v spojenectve s Egyptom, s Iónmi, s Etruskami koncom 8. a začiatkom 7. stor. pred n. l.

Najčastejšie používanou metódou deštrukcie európskej kultúry sú práve dlhé, vleklé vojny. Takými boli medzi inými aj peloponézska vojna, tridsaťročná vojna, prvá i druhá svetová vojna, vojna v Indočíne, vojnový rozpad Juhoslávie i súčasné šialenstvo v juhozápadnej Ázii; a celý rad ďalších nezmyselných vojen v histórii európskej civilizácie, ktoré rezignovali na dialóg a prostriedky diplomacie a ktoré nemali žiadny morálny ani strategický cieľ. Keď už musí dajaký civilizovaný národ vstúpiť do vojny, tak to robí s veľkou nechúťou, ale promptne, usiluje o jej rýchle ukončenie, nechce v nej zotrvať a krvácať dva, tri roky alebo aj viac. A hlavnou zbraňou dnešných vojen by už mala byť len diplomacia. Veď na tejto planéte neexistuje situácia alebo konflikt, ktoré by nedokázala vyriešiť dobrá diplomacia.

Príspevok vznikol vo Filozofickom ústave SAV ako súčasť grantového projektu č. 2/0035/09.

doc. PhDr. Jozef Pauer, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava I
SR
e-mail: jozefpauer@hotmail.com